

Джен Ейр

Про книгу

Джейн Ейр – бідна непримітна сирота. Її майбутнє виглядає безрадіним. Тітка Джейн та двоюрідний брат ненавидять її. Життя в Ловудській школі жорстоке і небезпечне. Які внутрішні сили знайде в собі Джейн Ейр, аби побороти усе це? Шукаючи незалежності, Джейн вирушає у світ сама. Чи справді містер Рочестер, її новий господар, є таким, яким хоче видаватися? Яка таємниця замкнена у кімнаті на третьому поверсі його будинку, звідки уночі лунає дивний сміх? Шукаючи любов, Джейн стикається з жахом, жорстокістю, бідністю та спокусою. Чи достатньо сильна вона для того, щоби вчинити правильно? Чи стане вона для когось чимось більшим, аніж просто бідною непримітною Джейн Ейр?

Чарлота Бронте

ДЖЕН ЕН

БОГДАНОВА ШКІЛЬНА НАУКА

© Видавництво "НК-Богдан"

ISBN 978-966-10-7652-4

Шарлотта Бронте

ДЖЕН ЕЙР

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

РОЗДІЛ І

Того дня ми не змогли піти на прогулянку. Щоправда, вранці ми поблукали з годинку алеями, обсадженими кущами, з яких уже опало листя, та по обіді (місіс Рід, коли не було гостей, обідала рано) холодний зимовий вітер нагнав чорні хмари і линув такий холодний дощ, що годі було й думати виходити з дому.

Щодо мене, то я була рада: я страх не любила довгих пообідніх прогулянок, а надто взимку. Жахливо було вертатися додому в холодному присмерку, коли заходять зашпори в руки і в ноги, а серце ние від сердитого бурчання Бессі, нашої няні, та від принизливого усвідомлення фізичної переваги наді мною Елізи, Джона та Джорджіани Рід.

Згадані Еліза, Джон та Джорджіана зібралися тепер у вітальні біля своєї матері, що напівлежала на канапі біля каміна і здавалася цілком щасливою серед своїх дорогих діток (в ту хвилину вони не билися й не ревли). Мене не прийняли до цього родинного гурту; місіс Рід сказала, що їй дуже шкода віддаляти мене від себе, але, поки вона не почує від Бессі й не побачить на власні очі, що я справді прагну розвивати в собі приємні й добропристойні манери, поки я не стану привітною й лагідною дитиною, — щирішою, добрішою, відвертішою, — вона мусить позбавити мене всіх радощів, якими тішаються слухняні й шанобливі діти.

— Що вам Бессі наговорила на мене? — спитала я.

— Джен, я не люблю, коли чіпляються до слів і допитуються. Дитина не сміє так розмовляти зі старшими! Іди сядь собі десь і, поки не

навчишся бути чемною, мовчи.

З вітальні був хід у невеличку їдаленьку; отож я й шмигнула туди. Там стояла шафа з книжками. Я вибрала собі одну з них, спершу подивившись, чи вона з малюнками. Потім залізла на підвіконня, де й сіла, підібгавши ноги по-турецькому. Запнувши червоні штофні завіси¹, я з двох боків відгородилась від довколишнього світу.

Праворуч мене затуляли зборки червоної тканини, ліворуч захищали від негоди віконні шибки, які, проте, не могли приховати сумної картини пізнього листопада. Гортаючи книгу, я час від часу поглядала у вікно, за яким западав холодний зимовий вечір. Вдалині висіла густа запона туману і хмар; перед вікном розкинувся моріжок з пошарпаними бурею кущами; їх щедро поливали дощові потоки, гнані вітром, який, жалібно стогнучи, налітав шаленими поривами.

Я знову взялася до своєї книги — це було «Життя англійських птахів» Б'юїка². Правду кажучи, текст цікавив мене мало, проте, хоч я була ще дитиною, деякі вступні сторінки мимоволі привернули мою увагу. Там розповідалося про пристановище морських птахів, про пустельні скелі та кручі, де вони були єдині мешканці, про береги Норвегії, біля яких, від мису Лінденеса, що лежить на самому півдні країни, аж до Нордкапа рясніє безліч островів:

Де крижаний лютує океан
Між островів, оголених і диких,
На дальній півночі, й важкі жбурляє хвилі
Атлантика на морок скель Гебрідських³.

Не могла я поминути й опису холодних берегів Лапландії, Сибіру, Шпіцбергену, Нової Землі, Ісландії, Гренландії, одне слово, «безкраїх просторів Арктики, цієї сумної і безлюдної пустелі, цього царства морозу й криги, де нескінченні зими нагромадили гори льодовиків, утворивши навколо полюса щось подібне до крижаних Альп — оселю найлютіших холодів на землі». Про ці мертво-білі простори у мене виникли власні уявлення, — туманні, як усі невиразні уявлення про світ, що снуються в дитячій голові, і водночас надзвичайно разючі. Під впливом вступних сторінок у мене складалося враження і від віньсток: скеля, що самотньо височить серед пінявих хвиль; розбитий човен,

викинутий на безлюдний берег; блідий, холодний місяць, що дивиться із зловісних хмар, як розбурхані хвилі поглинають корабель.

Якийсь невиразний смуток навіював мені малюнок, що зображав занедбане кладовище: надгробок з написом, брама, двоє дерев, низький небосхил із смужкою напіврозваленної огорожі та вузький серп молодика, супутника вечірньої пори.

Два кораблі, що непорушно застигли в морі на безвітрі, здавалися мені морськими примарами.

На Сатану, що відбирає в злодія клунок з краденим добром, я не могла дивитися без жаху і мерщій перегорнула сторінку.

Не меншим жахом сповнювала мене й чорна рогата істота, що сиділа на скелі, споглядаючи натовп довкола шибениці.

Кожен малюнок оповідав якусь історію, здебільшого незбагненну для мого дитячого розуму й серця й водночас дуже цікаву — не менш цікаву, ніж казки, що їх оповідала нам довгими зимовими вечорами Бессі, коли була в доброму гуморі, а таке траплялося дуже рідко. Поставивши перед каміном у дитячій кімнаті прасувальний столик, Бессі дозволяла нам сісти навколо і, відпрасовуючи блонди на спідницях місіс Рід та плячи оборки⁴ на її нічних чепчиках, заспокоювала нашу жадібну цікавість розповідями про кохання та пригоди, взятими із старовинних казок та ще давніших балад або, як я довідалась, ставши старшою, з «Памели»⁵ та «Генріха, графа Морландського»⁶.

З Б'юїком на колінах я була — принаймні по-своєму — щаслива і боялась тільки одного: що моє щастя урветься. Так воно незабаром і сталося. Двері до їдаленьки рипнули.

— Гей, рюмсо! — почувся голос Джона Ріда; він замовк: йому, мабуть, здалося, що в кімнаті нікого немає.

— Де в біса вона поділася? — вів він далі. — Лізі! Джорджі! — гукнув він на сестер. — Джоан тут немає. Скажіть мамі, що вона вискочила на дощ. От вреднюче створіння!

«Добре, що я запнула завіси», — подумала я, палко бажаючи, щоб мене не знайшли у моїй схованці. Джон Рід і не знайшов би мене сам, бо він не був ні спостережливий, ані кмітливий; аж тут у двері просунула голову Еліза й одразу сказала:

— Вона, напевне, на вікні, Джоне.

Я одразу ж вийшла зі своєї схованки, — я боялася, що Джон силоміць витягне мене звідти.

— Чого тобі треба? — спитала я вдавано покірливо.

— Треба казати: «Чого ви бажаєте, мастере Рід», — відповів він. — Я бажаю, щоб ти підійшла до мене, — і, сівши в крісло, показав рукою, щоб я наблизилась і стала перед ним.

Джон Рід був на чотири роки старший за мене: йому минуло чотирнадцять, а мені лише десять. То був гладкий хлопчак, що набагато переріс своїх ровесників; впадали в очі його прищувата нездорова шкіра, широке, з грубими рисами, обличчя й великі руки та ноги. Він завжди об'їдався за столом і тому мав тьмяні осоловілі очі й обвислі щоки. Зараз йому слід було б сидіти в школі, але мати взяла його на місяць-два додому, мовляв, «через слабке здоров'я». Джонів учитель, містер Майлз, запевняв, що хлопець цілком здоровий, — не треба тільки присилати йому з дому стільки печива й цукерок; але материнське серце повставало проти такої грубої думки й схилилося до благороднішої версії: блідість Джона пояснювалася перевтомою та тугою за рідною домівкою.

Джон був не дуже ніжний син і брат, мене ж він люто ненавидів. Він тиранив і мучив мене — не два-три рази на тиждень і навіть не раз чи двічі на день, а безперестану. Я боялася його кожним своїм нервом, і кожна моя жилочка тремтіла, коли він підступав до мене. Часом я аж не тямилася від страху, бо нікому було оборонити мене від його погроз і знущань: челядь не хотіла дратувати панича, заступаючись за мене, а місіс Рід в таких випадках робилася сліпа й глуха: вона ніколи не помічала, що син лає чи б'є мене, хоч той робив це не раз і при ній, щоправда, частіше за її спиною.

Я звикла слухатись Джона і одразу підійшла до крісла, в якому він сидів; добрих три хвилини він показував мені язика, висолоплюючи його скільки міг. Я знала, що після цього він неодмінно битиметься, і, тремтячи зі страху, думала, який він гидкий і потворний... Джон, либонь, прочитав цю думку на моєму обличчі, бо раптом, не сказавши ні слова, дав мені сильного стусана. Я поточилася, але встояла на ногах і відступила один-два кроки назад.

— Це тобі за те, що ти нагрубіятила мамі, — сказав він, — і за те, що сховалася за завісою, і за те, що так подивилася на мене зараз... Жаба!

Я звикла до Джонових образ, і мені й на думку не спадало, що я можу дати йому відсіч; я тільки зі страхом чекала нового удару, певна, що то був лише початок.

— Що ти робила за завісою? — спитав він.

— Читала.

— Покажи книжку.

Я взяла з вікна книжку й подала йому.

— Ти не маєш права брати наші книжки! Мама каже, що ти живеш у нас на ласкавому хлібі. У тебе нема ані шеляга, твій батько нічого тобі не залишив. Тобі більше пристало ходити з торбами, аніж жити тут з нами, дітьми джентльмена, їсти те, що й ми, та носити сукні, що їх купує наша мама. Я покажу тобі, як порпатися в моїх книжках! Чуєш — це мої книжки! І увесь цей дім — мій! Або буде мій за кілька років. Іди стань коло дверей, тільки далі від дзеркала та вікон.

Я так і зробила, не добравши спершу, чого він хоче; коли ж побачила, що він устав і замірився на мене книжкою, то злякано скрикнула й інстинктивно метнулась убік, та запізно: грубий том влучив у мене, я впала і, вдарившись об одвірок, розбила собі голову. З рани потекла кров, я відчула гострий біль, — увесь мій страх відразу пропав, його заступили інші почуття.

— Гидкий, жорстокий хлопчисько! — крикнула я. — Ти схожий на вбивцю! На рабовласника! На римського імператора!

Я читала Голдсмітову «Історію Риму»⁷ і склала собі власну думку про Нерона, Калігулу та інших тиранів⁸. Тайкома я вже давно робила порівняння, але ніколи не думала, що висловлю їх уголос.

— Що-о? — заревів Джон. — Як ти сказала? Ви чули, Лізі й Джорджі? Я скажу мамі! Але спершу...

Він прожогом кинувся до мене, схопив однією рукою за плече, а другою вчепився у волосся. Однак перед ним була доведена до розпачу істота. Я справді вбачала в ньому тирана-душогуба. Кров крапля за краплею стікала мені за комір, гострий біль не вщухав. Ці почуття на якийсь час приглушили страх, і я зустріла Джона як несамовита. Я гаразд не тямала, що робила руками, тільки чула, як Джон кричав: «Жаба! Жаба!» — а тоді голосно заверещав. Та допомога була недалеко: Еліза й Джорджіана кинулись нагору по місіс Рід, яка

прибігла у супроводі Бессі та покоївки Еббот. Нас розборонили, і я почула:

— Ай-яй-яй! Ах ти ж негіднице! Так накинутися на мастера Джона!

— Таке мале, а таке люте!

А місіс Рід вирекла присуд:

— Відведіть її до червоної кімнати й замкніть там!

Чотири руки одразу вхопили мене й понесли нагору.

РОЗДІЛ II

Я пручалася щосили, і таке нечуване зухвальство дуже обурило Бессі та міс Еббот, які й так були поганої думки про мене. Ніде правди діти, я була таки сама не своя, або, як кажуть французи, сама не при собі: я розуміла, що за одну мить цього бунту заплачу тяжкою покарою, і, як кожний повсталий раб, у розпачі була готова на все.

— Тримайте її за руки, міс Еббот! Вона неначе сказала.

— Який сором! Який сором! — репетувала покоївка. — Хіба можна так негідно поводитися, міс Ейр! Бити панича, сина вашої добродійниці! Таж це ваш молодий господар!

— Господар? Який такий господар? Хіба я служниця?

— Ви гірше, ніж служниця, ви живете на чужих харчах. Ось посидьте тут і подумайте про свою поведінку.

З цими словами вони втягли мене до кімнати, вказаної місіс Рід, і кинули на канапу: я миттю схопилася на ноги, але дві пари рук посадовили мене на місце.

— Сидіть тихо, а то ми вас прив'яжемо, — сказала Бессі. — Міс Еббот, дайте-но мені ваші підв'язки, бо мої вона зразу ж розірве.

Міс Еббот почала стягати підв'язку з товстої ноги. Ці приготування до ще одної принизливої кари привели мене до тям.

— Не треба підв'язок! — закричала я. — Я сидітиму тихо! І, щоб мені повірили, вп'ялася руками в сидіння.

— Ну, глядіть же!.. — сказала Бессі.

Побачивши, що я справді втихомирилась, вона пустила мене. Бессі та міс Еббот ще довго стояли переді мною, згорнувши руки на животі, і з підозрою й недовірою придивлялись до мене, чи я, бува, не схибнулась з розуму.

— Вона ще ніколи не викидала таких коників, — мовила врешті Бессі до покоївки.

— Від неї можна було цього сподіватися, — відповіла та. — Я не раз казала пані, що я думаю про цю дитину, і пані була згодна зі мною. Таке вже мале та тихе! Я ще не бачила, щоб дівчинка її віку була така потайна.

Бессі промовчала, а тоді сказала, звертаючись до мене:

— Не забувайте, міс, чим ви зобов'язані місіс Рід: вона вас утримує. Якби вас вигнали звідси, вам довелося б жити в притулку для сиріт.

Я не мала чого відповісти на її слова. Я чула їх не вперше: відколи я себе пам'ятаю, мені натякали на мою залежність. Ці вічні докори, що я живу на ласкавому хлібі, звучали в моїх вухах, наче якийсь не дуже зрозумілий, але гнітючий і неприємний приспів.

— І не думайте, — підхопила міс Еббот, — що коли місіс Рід ласкаво виховує вас із своїми дітьми, то ви рівня Елізі, Джорджіані та мастерові Джону. Їх чекає багатство, а ви ніколи нічого не матимете. Ви повинні скоритись і в усьому догоджати їм.

— Все це ми кажемо задля вашої користі, — додала Бессі трохи лагідніше. — Ви повинні бути шанобливою й покірливою дитиною, тоді, може, цей дім стане вам рідною домівкою. А якщо будете злою й нечемною, пані напевне вас вижене.

— Крім того, — докинула міс Еббот, — ще й Бог покарає її. Смерть спостигне її, коли вона отак казитиметься, а куди тоді піде її душа? Ходім, Бессі, нехай посидить тут сама. Нізащо в світі не хотіла б мати таку вдачу. Моліться, міс Ейр, бо, коли ви не покаєтесь, нечистий спуститься через комин і забере вас.

І вони пішли, замкнувши за собою двері ключем.

У червоній кімнаті ніхто не жив, і ночували в ній дуже рідко чи, вірніше, майже ніколи, хіба що коли господарі Гейтсхед-холу не мали де розмістити численних гостей. А проте то була одна з найбільших і найпишніших кімнат у будинку. Посередині, наче церковна рака, стояло ліжко з масивними стовпчиками з червоного дерева, завішене пурпуровою заслоною. Два високих вікна із завжди спущеними шторами були наполовину сховані під фестонами⁹ й пишними згортками драпрі¹⁰ з тої самої тканини; килим був червоний, стіл у ногах ліжка застелений багряним сукном; шпалери були світло-

брунатні з рожевим відтінком; шафа, туалетний столик і крісла — з полірованого червоного дерева. В цій червонястій півтемряві біліла купа перин та подушок на ліжку, застеленому сніжно-білим пікейним¹¹ покривалом. Так само чітко вирізнялося й велике м'яке крісло у білому чохла, в головах ліжка, і стільчик під ноги перед ним. Це крісло видавалось мені якимсь білим тронем.

У червоній кімнаті було холодно, бо тут рідко палили; там було дуже тихо, бо вона містилась далеко від дитячої кімнати й кухні; вона здавалась похмурою, бо її рідко відвідували. В суботу приходила покоївка, щоб стерти з меблів та дзеркал пил, що сів за тиждень, та ще сама місіс Рід іноді навідувалася сюди, щоб перевірити, чи все на своєму місці у потаємній шухляді в шафі, де зберігалися фамільні папери, скринька з коштовностями та мініатюрний портрет її покійного чоловіка. Саме спогад про смерть містера Ріда і таїв у собі загадку червоної кімнати: в цьому пишному покої ніхто не жив із марновірного страху.

Містер Рід помер дев'ять років тому; саме в цій кімнаті він сконав, тут він лежав у труні, звідси його винесли гробарі, і відтоді рідко хто заходив до червоної кімнати, де сталася така жахлива подія.

Бессі й немилосердна міс Еббот посадили мене на низеньку канапу, що стояла недалеко від мармурового каміна; переді мною височіло ліжка; праворуч стояла велика темна шафа, на її полірованих дверцятах химерно тремтіли тьмяні відблиски світла; ліворуч були завішені вікна; велике дзеркало у простінку між ними повторювало холодну пишноту ліжка й усієї кімнати. Я не була певна, чи мене замкнули, і, коли нарешті насмілилася поворухнутись, то встала й підійшла до дверей. Та ба! Я потрапила у справжню в'язницю. Вертаючись, я пройшла перед дзеркалом і мимохіть зазирнула в його глибіню. Усе здавалося мені похмурішим і темнішим у цій примарній глибині, ніж насправді, а дивна невеличка постать, яка дивилася на мене звідти, її лице й руки, що білили в присмерку, її блискучі злякані очі, що неспокійно бігали на застиглому обличчі, справді нагадували привид, — переді мною неначе була одна з тих безтілесних істот — напівфей-напівельфів, що в казках Бессі виходили пізньої доби з глухих, порослих папороттю боліт і лякали подорожніх. Я прожогом метнулась до канапи.

В моє серце закрався забобонний страх, але я ще не зовсім піддалася йому. Кров моя кипіла, в мені палала невгамовна лють повсталого раба. На мене накотилося ціле море спогадів, і я одірвалася на якусь мить від гнітючої дійсності.

Люта жорстокість Джона Ріда, горда байдужість його сестер, ворожість їхньої матері та несправедливість слуг — усе це повстало в моїй збентеженій душі, мов той намул, що підіймається з дна колодязя. Чом я така нещаслива, чом усі попихають мене, лають, клянуть? Чом я нікому не можу догодити? Чому ні в кого не можу запобігти ласки? А от свавільна й себелюбна Еліза нікого не дратує. І на розпещену й злу Джорджіану, яка завжди вередує й пиндючиться, ніхто ніколи не гнівається, її врода, рум'яні щічки й золотаві кучері, вочевидь, чарують усіх, хто на неї гляне, і їй прощають будь-яку провину. Джонові ніхто й слова наперекір не скаже, його ніколи не карають, хоч він скручує голови голубам, убиває курчат, нацьковує собак на овець, обриває в теплиці виноград та обламує пуп'янки найрідкісніших квітів; він каже на свою матір «стара», сміється з її смаглявої шкіри, такої ж, як і в нього самого, не слухає її і частенько рве й псує її шовкові сукні. І все-таки він її «любий синочок». Я ж намагаюся поводитися якнайкраще, покірливо виконую всі свої обов'язки, але тільки й чую, що неслухняна, та вперта, та вовкувата, та потайна, — і так зрання до вечора. Голова в мене все ще боліла, з ранки йшла кров. Ніхто не вичитав Джонові за те, що він ні за що мене вдарив, а коли я дала йому відсіч, бо не хотіла далі терпіти жорстоке збиткування, усіх обурило моє зухвальство.

«Несправедливо... Несправедливо», — казав мій дитячий розум, напружений до краю від пережитих мук, а рішучість, що прокинулася в мені, поривала мене будь-що-будь позбутися нестерпного гніту, приміром, втекти з дому, а якщо цього не можна буде зробити, ніколи більше не їсти й не пити, щоб померти з голоду.

Яким шаленим гнівом палали мої груди того похмурого пообіддя! Мозок мій гарячково працював, серце кипіло! Але ж у якій непроглядній пітьмі, в якому глибокому невіданні точилася ця душевна боротьба! Я не могла дати відповіді на невідступне болюче питання: чому я так страждаю? Тепер, коли збігло стільки років, я усе розумію.

Я зовсім не пасувала до Гейтсхед-холу. Я була там усім як сіль в оці, ніщо не єднало мене ні з місіс Рід, ні з її дітьми, ні з її вірними слугами. Та коли вони не любили мене, то й я їх не любила. Як же вони могли бути прихильними до істоти, що не горнулась ні до кого з них; істоти чужої, що різнилася від них своєю вдачею й нахилами; істоти, ні до чого не здатної, негодної зробити їм якусь приємність; істоти зловмисної, непокірної, що повстала проти їхнього поводження та зневажала їхні погляди. Якби я була безжурна, обдарована, гарна, пустотлива дитина, — хай навіть залежна й самотня, — місіс Рід терпіла б мою присутність добродушніше, діти її ставилися б до мене прихильніше, по-дружньому, та й челядь не уїдалася б так на мене.

У червоній кімнаті почала западати темрява; вже минула четверта година, і тьмяний день переходив у похмурий присмерк. Дощ без упину порошав у вікно на сходах, а вітер завивав у парку за будинком. Я вся задубіла з холоду й почала занепадати духом. Звичайне почуття приниження, непевності, пригніченості загасило останні жаринки мого гніву. Всі кажуть, що я погана, і я, мабуть, справді така: хіба ж не думала я нещодавно про те, як заморити себе голодом? Адже ж це гріх! А чи ж я готова до смерті? І чи склеп під вівтарем¹² гейтсхедської церкви такий уже привабливий притулок? Мені казали, що там лежить похований містер Рід. Згадавши про небіжчика, я з дедалі більшим жахом думала про нього. Я вже його не пам'ятала, проте знала, що він був мій дядько — рідний брат моєї матері, що він прихистив мене, сирітку, в своєму домі і перед смертю домігся від місіс Рід обіцянки виховувати мене, як свою рідну дитину. Місіс Рід, вочевидь, вважала, що додержала слова, і таки додержала — скільки дозволяла її натура. Але чи могла вона щиро любити чужу дитину, нічим не зв'язану з нею після смерті її чоловіка? Місіс Рід, напевно, дуже неохоче виконувала вирвану в неї обітницю стати за матір нерідній і нелюбій дитині, її дратувало, що в її домі живе зовсім чужа людина.

І тут у мене виникла дивна думка. Я завжди була певна, що, якби містер Рід був живий, він ставився б до мене добре, і тепер, коли я сиділа й дивилась на біле ліжко й повіті мороком стіни, час від часу злякано поглядаючи в дзеркало, що тьмяно поблискувало в темряві, мені почало спливати на пам'ять усе, що я чула про покійників, потривожених у могилах, коли не виконується їхня передсмертна воля.

Тоді вони повертаються до цього світу, щоб покарати присягопорушників і оступитися за покривджених. Отож я подумала, що дух містера Ріда, розгніваний кривдою, яку чинять дочці його сестри, може покинути свою потойбічну оселю, — чи то церковний склеп, чи невідомий світ померлих, — і з'явитися перед моїми очима в оцій кімнаті. Я втерла сльози й перестала плакати, щоб своїми розпачливими риданнями не збудити того, хто почав би втішати мене замогильним голосом і з невимовним жалем схилив би наді мною свою голову, осяяну фосфоричним світлом. Я вмерла б з жаху, якби почула слова розради від духа. Я всіма силами намагалася відігнати цю думку, опанувати себе. Відкинувши назад волосся, я підвела голову й сміливо подивилась навколо. В ту мить на стіні з'явилася світла пляма. Може, подумала я, то місячний промінь пробився крізь шпарку в віконниці? Але ні, місячний промінь нерухомо лежав би на стіні, а це світло рухалося: воно ковзнуло по стелі й затремтіло над моєю головою. Тепер мені неважко здогадатися, що то був промінь ліхтаря, якого хтось ніс перед домом, але в ту хвилину я чекала якогось страхіття, нерви мої були напружені до краю, отож я подумала, що цей тремтливий промінь віщує появу мешканця іншого світу. Серце в мене несамовито закалатало, голова запашіла, як жар, я неначе чула лопотіння невидимих крил. Щось ніби підступило до мене. Мені здушило в грудях, я задихалась. Не тямлячи себе від страху, я кинулася до дверей і щосили зашарпала ними. В коридорі почулися швидкі кроки; у дверях повернувся ключ, ввійшли Бессі та Еббот.

— Вам недобре, міс Ейр? — запитала Бессі.

— От дерла горлянку! Аж у вухах ляцало! — вигукнула Еббот.

— Заберіть мене звідси! Дозвольте піти до дитячої кімнати! — закричала я.

— Що з вами? Ви забилися? Чи, може, вам щось привиділось? — питала далі Бессі.

— О!.. Я побачила якесь світло й подумала, що зараз тут з'явиться привид! — я схопила Бессі за руку, і вона не вирвала її з моїх рук.

— Та то вона зумисне кричала, — мовила Еббот, гидливо скривившись. — Бач, який вереск зняла! Коли б їй десь боліло — то вже нехай, а то ж аби тільки всіх сюди поскликати. Знаю я її мерзенні хитрощі.

— Що сталося? — владно спитав чийсь голос; коридором ішла місіс Рід; чепець її колихався, сукня погрозово шелестіла. — Еббот! Бессі! Я, здається, наказала замкнути Джен Ейр у червоній кімнаті і не випускати без мого дозволу, чи не так?

— Міс Джен так страшно кричала, пані, — виправдовувалася Бессі.

— Пустіть її, — пролунало у відповідь. — Пустити Бесину руку, Джен. В такий спосіб тобі не вдасться вийти звідси, затям собі. Я терпіти не можу хитроців, а надто дитячих, і мій обов'язок показати тобі, що всі твої штучки марні: ти сидітимеш тут іще одну годину, і я тебе випущу тільки тоді, коли ти зробишся зовсім слухняною і втихомиришся.

— Ой тітонько, згляньтесь на мене! Простіть мені! Я цього не витримаю! Покарайте мене якось інакше! Я помру, якщо...

— Цить! Годі казирися! Мені гидко дивирися на тебе!

Вона справді почувала до мене огиду. Вважала за хитру комедіантку й щиро вірила, що в мені поєднуються лихі пристрасті, ницість і небезпечна фальшивість.

Бессі та Еббот пішли собі, і місіс Рід, яку дратував мій переляк і мої нестримні ридання, увіпхнула мене в червону кімнату й замкнула двері; не сказавши більше ні слова, вона швидко пішла геть. А незабаром зі мною, мабуть, стався напад, і я зомліла.

РОЗДІЛ ІІІ

Далі, пригадую, я опритомніла, ніби після страшного кошмару; переді мною палахкотіло жахливе червоне полум'я, що його перетинали широкі чорні смуги. Я чула тихі голоси, неначе приглушені шумом водоспаду або вітру. Хвилювання, непевність і всевладний страх затьмарювали мою свідомість. Через якусь хвилю я збагнула, що хтось біля мене пораяється — піднімає й садовить мене в ліжку, та ще й дуже обережно, — так лагідно до мене доти ще ніхто не торкався. Я схилилась головою на подушку або на чиюсь руку й відчула себе легко й спокійно.

А ще за якісь п'ять хвилин моє забуття зовсім розвіялось: я знала, що лежу на власному ліжку в дитячій кімнаті і що червоне полум'я — то вогонь у каміні. Була ніч, на столі горіла свічка, в ногах стояла Бессі з мискою в руках, а на стільці коло ліжка сидів, схилившись наді мною, якийсь чоловік.

Я відчула невимовну полегкість, приємне почуття спокою й безпеки, коли побачила в кімнаті чужу людину, котра не мешкала у Гейтсхеді й не була ріднею місіс Рід. Відвернувшись від Бессі (хоч вона була мені куди менш огидна, ніж, скажімо, Еббот), я пильно придивилася до обличчя того чоловіка й пізнала його: то був містер Ллойд, місцевий аптекар, що по нього місіс Рід посидала, коли, бувало, захворював хтось із челяді, — до себе і до своїх дітей вона кликала лікаря.

— То хто ж я такий? — спитав він.

Я назвала його й простягла йому руку; він узяв її, усміхаючись, і сказав:

— Скоро ми й зовсім одужаємо.

Потім він вклав мене назад у ліжко й, звернувшись до Бессі, загадав їй подбати, щоб мене ніхто не турбував серед ночі. Давши ще деякі настанови та сказавши, що навідається завтра, він пішов, на превеликий мій жаль: поки він сидів біля мене, я почувалася під дружньою опікою, а тільки-но він причинив за собою двері, як у кімнаті неначе потемніло, я знов занепала духом, і невимовний смуток огорнув моє серце.

— Може, ви б трохи подрімали, міс? — на диво лагідно спитала Бессі.

Я ледве насмілилась їй відповісти: боялась, що наступні її слова будуть уже не такі приязні.

— Спробую.

— Може, вам хочеться пити? А може, чогось з'їсте?

— Ні, дякую, Бессі.

— То я, мабуть, піду спати, бо вже за північ, але ви гукніть мене, коли вночі вам буде чого треба.

Аж надто дивна люб'язність з її боку! Вона додала мені відваги, і я запитала:

— Бессі, скажіть, що зі мною? Я хвора?

— Ви, мабуть, ослабли од того, що наплакались у червоній кімнаті. Але ви неодмінно скоро видужаєте.

Бессі пішла до кімнати покоївки, що була поряд. Я чула, як вона казала:

— Саро, ходи-но переночуєш зі мною у дитячій кімнаті. Я боюся лишатись на ніч сама з цією бідолашною дитиною. А що, як вона

помре?.. Цікаво, чому з нею стався цей напад?.. Чи, бува, їй там чого не привиділось?.. Що не кажи, а пані повелася з нею таки жорстоко.

Вона привела з собою Сару; вони вклялися в ліжку і ще з півгодини перешіптувалися, поки позасинали. До мене долинали уривки їхньої розмови, і з них я дуже добре зрозуміла, про що вони розмовляли:

— Щось у білому шугнуло повз неї й щезло... А за ним — здоровенний чорний собачище... Тричі грюкнуло в двері... На цвинтарі горів вогонь, просто над його могилою...

Врешті обидві поснули; камін і свічка позгасали. А я тої нескінченно довгої ночі не заснула й на хвилинку: мій зір, слух і розум були до краю напружені від страху — страху, що його здатні почувати тільки діти.

Пригода в червоній кімнаті не спричинилася до якоїсь тяжкої чи тривалої тілесної недуги — вона лише завдала мені тяжкої душевної рани, що й досі дається мені взнаки. Так, місіс Рід, це через вас зазнала я стільки тяжких душевних мук! Та я повинна простити вам, бо ви не відали, що чинили; краючи моє серце, ви вважали, що викорінюєте в мені лихі нахили.

Назавтра, під обід, я, одягнена й закутана в шаль, сиділа біля каміна в дитячій кімнаті. Я почувалася кволою й розбитою, але найдужче мене мучив невимовний душевний біль, що викликав у мене невпинні тихі сльози; я ще не встигала витерти зі щоби одну солону краплину, як за нею вже котилася друга. А проте я могла б почуватися щасливою, бо нікого з Рідів не було вдома: всі вони, — і дітки, й матуся, — подалися кудись у кареті. Еббот шила в прилеглим покої, а Бессі, котра ходила сюди-туди по кімнаті, прибираючи іграшки й соваючи шухлядами, час від часу зверталася до мене із незвично лагідними словами. Усе це мало б видаватись мені справжнім раєм, — адже я звикла бути для всіх попихачем й вислуховувати з ранку до вечора нескінченні докори. Але зараз мої нерви були такі збурені, що мене не заспокоювала ніяка тиша й не тішила ніяка догода.

Бессі, що була зійшла вниз у кухню, принесла мені звідти пиріг на яскраво розмальованій порцеляновій тарілці; мені дуже подобався райський птах у віночку з незабудок та нерозквітлих троянд, що її прикрашав, і я не раз прохала дозволу потримати в руках цю тарілку, щоб зблизька роздивитися на неї, та досі мене вважали негідною такої

ласки. І ось цю чудову тарілку ставлять мені на коліна й привітно припрошують з'їсти шматочок смачного пирога. Даремна ласка! Вона прийшла занадто пізно, як і інші радощі, що їх ми довго й марно чекаємо! Я не стала їсти пирога, а птахові пір'я й барви квітів видалися мені дивно побляклими; я відставила тарілку з пирогом. Бессі спитала, чи не хотіла б я почитати яку книжку. Слово «книжка» трохи відживило мене, і я попросила її принести з бібліотеки «Мандри Гуллівера»¹³. Цю книгу я вже вкотре перечитувала з захопленням. Я гадала, що в ній описані справжні події, і вона цікавила мене куди більше, ніж дитячі казки. Не знайшовши жоднісінького ельфа серед листя й у дзвіночках наперстянки¹⁴, попід грибами та в затишних місцях під старими, обвитими плющем мурами, я дійшла сумного висновку, що всі вони повтікали з Англії до якогось дикого краю, де ліси незаймані й дрімучі і дуже мало людей, а от Ліліпутія й Бробдінгнет¹⁵, на мою думку, справді існували, і я твердо вірила, що колись вирушу в далеку мандрівку й побачу на власні очі малесенькі поля, хатки, деревця, крихітних людей, маленьких корівок, овечок і птахів в однім королівстві, а в другім — високе, як ліс, жито, велетенських собак, здоровенних котів і високих, мов вежі, чоловіків та жінок. Але коли сьогодні я взяла в руки улюблену книжку й, гортаючи її сторінки, почала розглядати малюнки, що завжди так мене чарували, усе здалося мені зловісним і похмурим: велетні видалися довгоногими страшидлами, ліліпути — злими й гидкими чортенятами, а сам Гуллівер — безпритульним мандрівником, що блукає по чужих диких краях. Я згорнула книжку, неспроможна читати далі, й поклала на стіл біля непочатого пирога.

Бессі саме закінчила витирати пил і прибирати в кімнаті; помивши руки, вона одсунула шухлядку комода, повну чудових клаптиків шовку й атласу, і заходилась робити з них новий капорець¹⁶ для Джорджіаниної ляльки. При цьому вона співала:

В дні, коли ми ходили циганами,
В спозадавній, далекий час...¹⁷

Я вже не раз чула цю пісню й завжди слухала її з великою втіхою. Бессі мала приємний голос — принаймні я так гадала. Але тепер, хоч мелодія так само голубила моє вухо, мені вчувався в ній невимовний сум. Захопившись роботою, вона часом виводила приспів дуже тихо,

дуже протягло, тож слова «в спозадавній далекий час» звучали мов тужливий похоронний спів. Потім вона завела іншу пісню, ще жалібнішу:

Ноги збиті мої і стомлене тіло,
Дальній мій шлях, а дорога крута.
Скоро тут смеркне, й безмісячні тіні
Стануть на стежці, де йде сирота.
Нащо люди послали мене у пустелю,
Де скелі дикі, страшні болота?
О люди злі! Тільки ангели стежать,
Як у безлюдді бредє сирота.
Здалека нічний вітрець повіває,
Ніжно сяють зірки золоті.
Тільки Господь милосердя ще має,
Втіху й надію дає сироті.
Хай провалюсь я на зламанім мості,
Чи в прірву болотні вогні заведуть —
Дитину свою отець візьме в гості,
Бідну до себе прийме сироту.
Думка одна ще дає мені силу,
Хай і не маю притулку в житті —
Небо — мій дім, і я там відпочину,
Бог — друг самотній, сумній сироті¹⁸.

— Годі, міс Джен, не плачте, — мовила Бессі, доспівавши пісню.

Вона так само могла б сказати вогню: «Не гори!» Та де їй було збагнути, які страждання краяли мені душу?

Того ранку до нас знову навідався містер Ллойд.

— Що, вже на ногах? — спитав він, щойно переступивши поріг дитячої кімнати. — Ну, няню, як вона почувається?

Бессі одказала, що зі мною все гаразд.

— А чому ж вона така невесела? А підійдіть-но сюди, міс Джен. Адже вас звать Джен, правда?

— Так, сер, Джен Ейр.

— А ви, я бачу, плакали, міс Джен Ейр. Ви не скажете мені чому? Вам щось болить?

— Ні, сер.

— Вона, мабуть, плакала, бо не змогла поїхати з місіс Рід у кареті, — втрутилася в розмову Бессі.

— Напевно, не тому! Вона вже велика й не стане рюмсати через такі дрібниці.

Я гадала так само, але мене образило це несправедливе обвинувачення, і я хутко відказала:

— Я зроду не плакала через таку дурницю. Я не люблю їздити в кареті! Я плачу, бо я нещасна.

— Як вам не соромно, міс! — вигукнула Бессі.

Добрий аптекар, здавалося, був спантеличений. Я стояла перед ним; він пильно дивився на мене. Він мав маленькі сірі очиці, трохи тьмяні, але тепер вони, мабуть, видалися б мені дуже гострими; обличчя його було хоч і грубувате, але добродушне. Подивившись на мене уважно, він спитав:

— Од чого ти вчора захворіла?

— Вона впала, — знову втрутилася Бессі.

— Упала? Знов, як мала дитина! Хіба вона й досі не навчилася ходити? Їй уже, мабуть, вісім або й цілих дев'ять років.

— Я впала, бо мене вдарили! — різко відповіла я, не стерпівши нового приниження своєї гідності. — Але я захворіла не від того, — додала я.

Містер Ллойд узяв понюх табаки. Коли він вкладав табакерку назад до кишені жилета, задзвенів дзвінок, скликаючи слуг на обід; містер Ллойд знав, що означає цей дзвінок.

— Це вам, няню, — сказав він. — Можете йти вниз. Поки ви повернетесь, я дам міс Джен деякі настанови.

Бессі радше б лишилась, та мусила йти: слугам у Гейтсхед-холі не дозволялося спізнюватись на обід.

— Отже, ти захворіла не від того, що впала? Від чого ж саме? — вів далі містер Ллойд, коли Бессі пішла.

— Мене зачинили в кімнаті, де живе привид, і я просиділа там до ночі.

Містер Ллойд усміхнувся й водночас насунив брови.

— Привид? То ти, бачу, й справді ще дитина! Ти боїшся привидів?

— Я боюся привида містера Ріда... Адже він помер у тій кімнаті й лежав там у труні. Ні Бессі, ані хто інший не насмілиться зайти туди вночі. Було жорстоко замикати мене там саму, та ще й без свічки, так жорстоко, що, мабуть, я їм цього довіку не забуду!

— Дурниці! І через це ти нещасна? А вдень ти боїшся?

— Ні, але скоро настане ніч... До того ж я нещасна, дуже нещасна не тільки через це.

— А через що саме? Ти не можеш мені сказати?..

Як би я хотіла відповісти відверто на це запитання! Та я не знаходила потрібних слів. Дітям відомі тонкі почуття, але вони неспроможні їх зрозуміти, а коли дещо й розуміють, то не можуть цього висловити. Проте я боялася пропустити цю першу й єдину нагоду поділитися своєю журбою і, зніяковіло помовчавши, здобулася нарешті на коротку, але правдиву відповідь:

— Насамперед я не маю ні батька, ні матері, ні братів, ні сестер.

— Але в тебе є добра тітка, двоюрідні брат і сестри.

Я знову помовчала, а тоді сказала простодушно:

— Таж то Джон Рід збив мене з ніг, а тітка замкнула в червоній кімнаті!

Містер Ллойд знову дістав свою табакерку.

— Хіба тобі не подобається у Гейтсхед-холі? — спитав він. — Хіба ти не вдячна, що живеш у такому гарному домі?

— Це не мій дім, сер. Он Еббот каже, що в мене тут прав менше, ніж у служниці.

— Дурненька! Невже ти хотіла б покинути таку чудову садибу?

— Якби я мала куди подітись, то була б тільки рада втекти звідси, але я не можу залишити Гейтсхеда, поки не стану зовсім дорослою.

— Хто зна... Може, й залишиш... У тебе є яка рідня, крім місіс Рід?

— Мабуть, нема, сер.

— А по батькові?

— Не знаю. Я якось спиталася в тітки Рід, то вона відповіла, що, може, в мене й є які-небудь бідні родичі, на прізвище Ейр, проте вона нічого про них не знає.

— А якби такі виявилися, ти б згодилась перейти до них жити?

Я замислилась. Бідність страхає дорослих людей, а дітей і поготів. Вони не розуміють, що може бути бідність дбайлива, працьовита, чесна, — в їхній уяві це слово в'яжеться тільки з лахміттям, убогим харчем, холодним каміном, грубими звичаями й огидними вадами; для мене бідність була як інша назва приниження.

— Ні, я б не хотіла переходити жити до бідних людей, — відказала я.

— Навіть коли б вони були добрі до тебе?

Я заперечливо похитала головою. Я не розуміла, як бідні люди можуть бути добрі; до того ж я ще почну балакати по-простацькому, стану груба й невихована — схожа на тих бідних жінок, що їх я часом бачила по дворах села Ґейтсхед, коли вони бавили дітей або прали шмаття, — ні, я не здатна була так дорого заплатити за волю.

— Невже твої родичі такі злидарі? Вони робочі люди?

— Хто їх знає. Тітка Рід каже, що коли вони в мене й є, то це жебраки. А я не хочу жебракувати.

— А до школи ти б хотіла ходити?

Я знов замислилась: я до ладу й не знала, що таке школа.

Бессі казала, що з дівчатами там поводяться дуже суворо, закладають їм за спину лінійку, щоб не горбились, і вимагають од них надзвичайної чемності й слухняності. Джон Рід ненавидів школу й лаяв свого вчителя на всі заставки, але Джонові уподобання не були для мене взірцем, і хоч розповіді Бессі про шкільну дисципліну (почуті нею самою від панночок з сім'ї, де вона служила перед тим, як найнялася до Ґейтсхеда) трохи й лякали мене, то те, чого ці дівчата, за її словами, там понавчались, видавалось мені, навпаки, дуже принадним. Вона хвалилася, що вони вміли малювати гарні краєвиди й квіти, добре співали й грали на фортепіано, плели чудові гаманці й вільно читали по-французькому, — врешті мені захотілося і собі всього того навчитись. Крім того, школа означала цілковиту перемену: далеку подорож, розлуку із Ґейтсхедом, шлях до нового життя.

— Мені б і справді хотілося вчитися в школі, — висловила я уголос своє бажання.

— Так, так, хто знає, як іще може все обернутись, — мовив містер Ллойд, підвівшись. — Дитині потрібно поміняти повітря й місце, — додав він сам до себе, — з нервами в неї не все гаразд.

Увійшла Бессі; тієї ж хвилини надворі почулося рипіння жорстви під колесами карети.

— Це часом не ваша господиня, няню? — запитав містер Ллойд. — Я б хотів поговорити з нею.

Бессі запросила його до маленької їдальні й показала дорогу. Як свідчать подальші події, аптекар, мабуть, відважився порадити місіс Рід віддати мене до школи; пораду цю було напевне прийнято дуже радо, бо, коли одного вечора я лежала у ліжку в дитячій кімнаті, а Бессі й Еббот сиділи й шили, Еббот, гадаючи, що я вже заснула, сказала Бессі, з якою вони розмовляли про цю пригоду:

— Гадаю, пані навіть рада здихатися цієї вредної, неслухняної дитини. Вона неначе стежить за кожним та щось замишляє.

Еббот, мабуть, щиро вважала мене за якогось маленького Гая Фокса¹⁹.

Тоді ж таки я вперше дізналася зі слів міс Еббот, що батько мій був бідний священик і що моя мати одружилася з ним проти волі своєї родини, яка вважала, що він їй не пара; старий містер Рід тяжко розгнівався й позбавив її спадщини; через рік після шлюбу мій батько захворів на тиф, відвідуючи злидарів великого промислового міста, де була його парафія, а мати заразилася від батька й померла за місяць після нього.

Дослухавши цю сумну історію, Бессі, зітхнувши, промовила:

— Сердешну міс Джен теж треба пожаліти, Еббот.

— Еге ж, — відказала Еббот, — була б це мила гарненька дитина, то таку можна й пожаліти в її недолі. А таке гидке жабеня хіба стане хто жаліти?

— Ваша правда, — погодилась Бессі. — Така красунечка, як міс Джорджіана, на її місці викликала б куди більше співчуття.

— Так, так, я дуже люблю міс Джорджіану! — палко вигукнула Еббот. — Вона така гарнесенька! Як намальована! Які в неї чудові довгі кучері, блакитні оченята і ніжні рожеві щічки!.. Бессі, а чи не приготувати нам собі на вечерю грінок із сиром?

— Гаразд — із підсмаженою цибулькою. Ходім униз!

І обидві вийшли з кімнати.

РОЗДІЛ IV

озмова з містером Ллойдом і щойно підслухана бесіда поміж Бессі та Р Еббот сповнили моє серце надією, і в мені прокинулося бажання одужати; от-от у моїм житті мала настати переміна, — я прагнула її і мовчки чекала. Але вона не наставала; минали дні й тижні, я вже цілком одужала, однак не чула більше жодного натяку на те, що так мене цікавило. Місіс Рід іноді окидала мене суворим поглядом, але дуже рідко зверталася до мене. Відтоді, як я заслабла, вона провела ще суворішу межу між мною й своїми дітьми: я спала тепер сама в тісній комірчині, яку вона мені призначила, їла теж на самоті й цілісінський день просиджувала в дитячій кімнаті, коли мої двоюрідні брат і сестри гралися у вітальні. Вона жодним словом не прохопилася про те, що збирається віддати мене до школи, і все-таки я була певна, що вона недовго терпітиме мене у своєму домі: коли вона тепер дивилася на мене, в погляді її була глибока огида.

Еліза й Джорджіана, напевне з її наказу, майже не розмовляли зі мною; Джон, побачивши мене, показував мені язика і одного разу підняв був на мене руку, та в мені знову закипіли гнів і обурення, і я одразу кинулась на нього; Джон злякався і втік, лаючись та репетуючи, що я розбила йому носа. Я справді щосили стукнула кулаком по цій прикметній частині його обличчя, а коли побачила, що він злякався мого кулака чи, може, мого розлюченого вигляду, мене охопило бажання скористатися зі своєї перемоги. Та він утік до своєї мами і почав плаксиво жалітися їй, що «ця бридка Джен Ейр накинулась на нього, як скажена кішка», але мати суворо його урвала:

— Щоб я більше й слова не чула про неї, Джоне! Адже я заборонила тобі підходити до неї. Вона негідна твоєї уваги. Я не хочу, щоб ти і твої сестри зналися з нею.

І тут я, перехилившись через поруччя, гукнула несподівано для себе самої:

— То ви негідні знатися зі мною!

Місіс Рід була опасиста жінка, та, почувши таку дивну й зухвалу заяву, миттю збігла сходами нагору, затигла мене до дитячої кімнати і, кинувши на ліжко, суворо наказала мені не вставати і не розтуляти рота до самого вечора.

— Що б сказав вам дядечко Рід, якби оце був живий? — вихопилося в мене. Здавалосьь, язик мій проказував слова проти моєї волі. В мені

заговорило щось таке, над чим я не мала влади.

— Що-о? — ледь чутно спитала місіс Рід; в її завжди холодних, спокійних сірих очах промайнуло щось схоже на переляк, вона пустила мою руку й витріщилася на мене, ніби не розуміла, хто я така — дитина чи диявол?

Та я вже не могла спинитись:

— Мій дядечко Рід на небі, він знає все, що ви робите й думаєте! І мої тато й мама теж усе знають — вони знають, що ви мене замикаєте на цілий день і бажаєте моєї смерті!

Місіс Рід швидко опанувала себе: вона люто труснула мене за плечі, тоді ляснула кілька разів по щоках і вийшла, не промовивши більше ні слова. Зате Бессі цілу годину читала мені нотацію, доводячи переконливими доказами, що світ іще не бачив такої злої й розбещеної дитини, як я... Я майже вірила їй, бо знала сама, що в моїх грудях кипіли тільки недобрі почуття.

Проминув листопад, грудень і половина січня. У Ґейтсхеді, як завжди, весело відсвяткували Різдво і Новий рік: усім робили подарунки, справляли обіди та вечірки. Я, звичайно, не брала участі в усіх цих веселоощах; я могла тільки милуватися щодня, як чепурилися Еліза й Джорджіана і як вони потім спускалися у вітальню, вбрані в муслінові сукні²⁰ з червоними поясами, стріпуючи гарними кучерями, а тоді прислухатися до звуків фортепіано й арфи, що долітали знизу, до метушні буфетника та служників і брязкоту кристалю й порцеляни, коли гостям подавали напої і наїдки, та до невиразного гомону, що чувся з вітальні, коли відчинялися двері. Коли мені набридало дивитися на них, я залишала площадку сходів і поверталась до порожньої, тихої дитячої кімнати: там, хоч мені й бувало сумно, але я не почувалася нещасною.

Правду кажучи, мені зовсім не хотілося йти до гостей, бо гості місіс Рід мене майже не помічали: якби Бессі була трішки лагідніша й привітніша, я б охочіше сиділа увечері з нею, ніж під грізним наглядом місіс Рід у кімнаті, повній чужих чоловіків і жінок. Але Бессі, прибравши панночок, ішла звичайно на кухню чи в кімнату до економки, де їй було веселіше, і забирала з собою свічку. А я сиділа з лялькою на колінах, поки не догоряв вогонь у каміні, і раз у раз боязко озиралась: чи не з'явилася, бува, якась страшна мара

в півтемній кімнаті; а коли згасали останні жаринки, я швиденько роздягалась, гарячково розв'язуючи вузли й поворозки, і шукала в ліжку захистку від холоду й темряви. Я завжди лягала в ліжко з лялькою; людина повинна щось любити, тож за браком когось кращого я ніжно любила цю стару побляклу ляльку, схожу на маленьке опудало. Тепер мені здається безглуздою та щира любов, яку я почувала до цієї маленької іграшки, вважаючи її майже за живу, наділену почуттями істоту. Я не могла заснути, поки не загортала її в свою нічну сорочку, і тільки коли вона лежала поруч у теплій безпеці, я почувалася щасливою, гадаючи, що й вона щаслива.

Як довго тяглися години, коли я чекала, поки роз'їдуться гості і на сходах почуються кроки Бессі; іноді вона приходила й раніше — узяти наперсток або ножиці чи принести мені що-небудь на вечерю — булочку або пиріжок із сиром. Вона сідала на край ліжка, поки я їла, а потім підтикала ковдру, а двічі навіть поцілувала мене, кажучи: «На добраніч, міс Джен». Коли Бессі була така лагідна, вона здавалась мені найкращою, найвродливішою, найдобрішою людиною в світі, і я палко бажала, щоб вона завжди була така мила й привітна, а не попихала мене, не лаяла, не кривдила, як вона це частенько робила. Як на мене, то Бессі Лі була дуже кмітлива дівчина; вона усе робила швидко й вправно і вміла чудово розповідати казки, які справляли на мене величезне враження. Була вона й гарненька — якщо я добре пам'ятаю її лице й постать. Я пригадую струнку молоду жінку, чорняву й темнооку, з тонкими рисами обличчя й свіжими рум'яними щоками; однак вона мала примхливу, запальну вдачу і дуже невиразні уявлення про безсторонність і справедливість; і все ж, попри всі свої вади, вона була мені наймиліша з усіх мешканців Гейтсхед-холу.

Це було п'ятнадцятого січня, десь о дев'ятій годині ранку. Бессі пішла снідати, а моїх двоюрідних сестер і брата ще не кликали до матусі. Еліза надягала капор і старе тепле пальто — вона збиралася піти погодувати своїх курей, що завжди робила з великою втіхою; з не меншою втіхою вона продавала економці яйця, а вторговані гроші ховала. Еліза була природжена гендлярка і скупердяга. Вона продавала не тільки яйця й курчат, а й квіткове коріння, насіння та розсаду садівникові, торгуючись з ним за кожний пенс, — місіс Рід наказала йому купувати в панночки все, що вона вирощувала й хотіла продати.

А Еліза ладна була продати свої власні коси, якби їй дали добру ціну. Що ж до грошей, то спочатку вона ховала їх по всіх закутках, загорнувши в ганчірки або папірці, та коли кілька таких схованок знайшла покоївка, Еліза, боячись втратити всі свої скарби, згодилась віддавати їх на збереження матері, наче справжній лихвар, за п'ятдесят-шістдесят відсотків. Цю лихву вона правила що три місяці, пильно ведучи свої розрахунки в маленькій книжечці.

Джорджіана сиділа на високому стільці перед дзеркалом і робила собі зачіску, вплітаючи в кучері штучні квіти та побляклі пера, — вона знайшла їх цілу купу в шухляді на горищі. Я застилала своє ліжко — Бессі суворо наказала мені прибрати його, поки вона повернеться (тепер Бессі частенько загадувала мені різну роботу, неначе молодшій покоївці: я мала замітати підлогу, витирати пил і таке інше). Накривши ліжко ковдрою та згорнувши нічну сорочку, я підійшла була до підвіконня, щоб поскладати розкидані там книжки та лялькові меблі, але Джорджіана крикнула, щоб я не сміла торкатися до її іграшок (малесенькі стільчики й дзеркальця, гарненькі тарілочки й чашечки належали їй). Знічев'я я почала хукати на морозяні візерунки, якими було розписане вікно, і, прохукавши вічко, виглянула надвір, де все застигло нерухомо від лютого морозу.

З вікна було видно хижку воротаря²¹ та під'їзну алею, і якраз тоді, коли серед срібно-білого листя на шибці утворилася досить велика проталина, ворота широко розчинились і в них заїхала карета. Я байдужно дивилась, як вона котила до ганку: в Гейтсхед часто приїздили екіпажі, проте жоден не привозив гостей, які б мене цікавили. Карета зупинилася коло ганку, пронизливо дзеленькнув дзвоник, і відвідувачеві відчинили. Усе це мене зовсім не обходило, і незабаром мою увагу привернула голодна вільшанка²², яка, попискуючи, сіла на голій вишні, що росла під самою стіною будинку, недалеко од вікна. Мій сніданок — молоко з хлібом — стояв недоїдений на столі, і, покришивши скибочку, я почала торгати віконну раму, щоб висипати крихти на карниз, аж ось на сходах затупотіли чийсь кроки, і в дитячу кімнату вскочила Бессі.

— Міс Джен, скидайте мерщій фартуха! Що ви там робите? Ви сьогодні вмивались?

Перш ніж відповісти, я знов шарпнула раму, бо дуже хотіла нагодувати пташку; рама подалась, я насипала крихот на кам'яному карнизі й на вишневій гілці і, зачинивши вікно, відповіла:

— Ні, Бессі, я щойно скінчила витирати пил.

— Ото мені морока з цією нетіпахою! А що ви там робили зараз? Чого ви така червона? Знов замишляєте якусь капость? Для чого ви одчиняли вікно?

Відповідати мені, хвалити Бога, не довелося: Бессі, вочевидь, було ніколи вислуховувати мої пояснення; вона потягла мене до умивальника, немилосердно, хоч, на щастя, швидко, вишарувала мені руки й лице водою, милом та цупким рушником, пригладила моє волосся жорсткою щіткою, стягла з мене фартуха, хутенько вивела на площадку сходів і наказала зійти вниз, бо мене кличуть до їдальні.

Я хотіла була запитати, хто мене кличе і чи місіс Рід теж там, та Бессі вже метнулась назад у дитячу кімнату й зачинила за собою двері. Тож я почала поволі спускатися сходами. Вже майже три місяці місіс Рід не кликала мене до себе; я цілими днями сиділа в дитячій кімнаті, а до їдальні й вітальні боялася навіть заходити.

Я ввійшла до порожнього передпокою і, тремтячи від страху, зупинилася перед дверима їдальні. Яку жалюгідну боягузку зробив із мене в ті дні страх перед несправедливим покаранням! Я боялася і повернутись до дитячої кімнати, і ввійти до їдальні; хвилин десять я нерішуче тупцювала під дверима й наважилась їх відчинити, лише коли в їдальні голосно задзеленчав дзвінок.

«Хто б це міг мене кликати? — питала я себе, намагаючись обома руками повернути тугу дверну ручку, що не піддавалася моїм зусиллям. — Кого я побачу в їдальні, крім тітки Рід? Чоловіка чи жінку?»

Ручка нарешті повернулась, двері розчинились; ступивши досередини й зробивши низький реверанс, я звела очі на... чорну колону — такою, принаймні на перший погляд, видалась мені пряма, тонка, вбрана в чорне постать, що височіла на килимку перед каміном; насуплене лице було схоже на кам'яну маску, яка вінчала ту колону, мов капітель.

Місіс Рід сиділа на своєму звичайному місці біля каміна. Вона показала мені рукою, щоб я підійшла ближче, і так відрекомендувала

мене камінному незнайомцеві:

— Оце й є ота дівчинка, про яку я вам писала.

Він — бо то був чоловік — повільно повернув до мене голову і, втупивши в мене свої гострі очі, що поблискували з-під кострубатих брів, поважно мовив:

— Вона дуже мала. Скільки їй років?

— Десять.

— Невже? — сказав він недовірливо, не зводячи з мене очей, а потім запитав: — Як тебе звати, дівчинко?

— Джен Ейр, сер.

Проказавши ці слова, я глянула на нього. Він видався мені височенним, але ж сама я була тоді дуже мала; обличчя він мав широке, таке ж холодне й суворе, як уся його постать.

— Скажи, Джен Ейр, а ти слухняна дитина?

На це запитання я не могла відповісти «так», бо той маленький світ, в якому я жила, був про це протилежної думки, і я мовчала. Місіс Рід відповіла за мене; багатозначно похитавши головою, вона сказала:

— Чим менше говорити про це, тим краще, містере Броклгерст.

— Мені дуже прикро таке чути! Доведеться з нею про дещо поговорити, — і, зігнувши свою рівну постать під прямим кутом, містер Броклгерст сів у крісло навпроти місіс Рід. — Підійди-но сюди, — мовив він.

Я ступила на килимок; він поставив мене прямо перед собою. Яке він мав обличчя! Тепер, коли воно було майже на одному рівні з моїм, я виразно його бачила: величезний ніс, рот до вух, з рота стирчать довгі зуби!

— Нічого немає прикрішого, як дивитись на неслухняну дитину, — почав він, — а надто на неслухняну дівчинку. Ти знаєш, куди потрапляють грішники після смерті?

— Вони потрапляють до пекла, — відповіла я завченою фразою.

— А що таке пекло? Ти можеш мені пояснити?

— Яма, повна вогню.

— А хіба тобі б хотілося упасти в цю яму й вічно горіти там?

— Ні, сер.

— А що ти повинна робити, щоб не потрапити туди?

Я на хвилинку замислилась, а потім бовкнула:

— Я повинна бути здорова, щоб не вмерти.

— А хіба твоє здоров'я в твоїх руках? Діти, менші од тебе, вмирають щодня. Всього кілька днів тому я поховав п'ятирічну дитину, добру дитину: її душа тепер на небі. Боюсь, що про тебе цього не можна буде сказати, якщо Бог покличе тебе до себе.

Я не сміла перечити йому і тільки зітхнула, дивлячись на його ножиська, які він простяг на килимку, — мені хотілося втекти від нього світ за очі.

— Сподіваюсь, це зітхання виходить із самісінького серця і ти каєшся з того, що завдала стільки прикростей своїй добродійниці.

«Добродійниця! Добродійниця! — подумала я. — Всі величають місіс Рід моєю добродійницею. Якщо воно насправді так, то добродійниця — це дуже погана людина».

— А ти проказуєш молитви вранці і перед сном? — допитувався він далі.

— Так, сер.

— А Біблію читаєш?

— Іноді читаю.

— З утіхою? Ти любиш Біблію?

— Я люблю «Об'явлення Івана Богослова», і книгу пророка Даниїла, і «Книгу Буття», і про Самуїла, і про Йова, і про Йону²³...

— А псалми²⁴? Я сподіваюся, ти їх теж любиш?

— Ні, сер.

— Ні? О, який жах! У мене є хлопчик, він менший за тебе, а вже знає напам'ять шість псалмів; коли його спитати, чого б йому дужче хотілося — з'їсти пряника чи вивчити напам'ять вірша з псалтиря, він відповідає: «Вірша! Адже ангели співають псалми! А я хочу бути маленьким ангелом уже на землі», — і він дістає аж два пряники у винагороду за свою побожність.

— Псалми не цікаві, — зауважила я.

— Це свідчить про те, що в тебе недобре серце, і ти повинна благати Бога, щоб він змінив його: забрав твоє кам'яне і дав тобі людське — нове, чисте.

Я вже хотіла була запитати, як робитиметься ота заміна, але тут втрутилася місіс Рід, звеліла мені сісти й сама повела далі мову:

— Містере Броклгерст! У листі, якого я послала вам три тижні тому, я, здається, писала, що вдача й нахили в цієї дівчинки не зовсім такі, як мені б хотілося. Тож якщо ви приймете її до Ловудської школи, я б дуже просила вас, щоб директорка і вчительки не спускали її з ока і ввесь час пам'ятали про найгіршу її ваду — схильність до облудності й брехні. Я навмисне кажу це при тобі, Джен, щоб ти не спробувала дурити містера Броклгерста.

Недарма я боялася й не любила місіс Рід! Вона завжди так жорстоко мене ображала! Я завжди почувалася недобре в її присутності. Хоч би як слухняно виконувала я її накази, хоч би як силкувалася їй догодити, всі мої старання були марні, і мені доводилось вислуховувати отакі-от прикрі слова. І тепер це звинувачення, кинуте мені при чужій людині, образило мене до глибини душі. Я невиразно усвідомлювала, що вона хоче позбавити мене надій на нове життя, яке для мене призначила; я відчула, хоч і не змогла б того висловити, що вона всіває мою подальшу путь зернами відрази й неласки. Я бачила, що вже обернулась в очах містера Броклгерста на нещире, примхливе дитину. Але що могла я вдіяти, аби зняти з себе несправедливе звинувачення?

«Мабуть-таки, нічого», — подумала я, ледве стримуючи ридання, й швидко витерла сльози, що свідчили про мою муку й безсилля.

— Облудність — це справді прикра вада у дитини, — мовив містер Броклгерст. — Від неї недалеко до брехні, а всі брехуни кипітимуть в озері з вогню й сірки. Та ви не турбуйтеся, місіс Рід: її добре пильнуватимуть; я вже поговорю з міс Темпл і вчительками.

— Я б хотіла, щоб її виховували відповідно до її становища, — вела далі моя добродійниця, — зробили її покірною й працювитою, що ж до канікул, то нехай вона, з вашої ласки, завжди проводить їх у Ловуді.

— Ваші рішення дуже розважливі, пані, — відказав містер Броклгерст. — Покірливість — це якраз та християнська чеснота, яка найбільше личить ученицям Ловуда. Отож я вимагаю, щоб вихованню цієї чесноти приділялась особлива увага. Я вже давно шукаю способу, як краще приборкувати у вихованок марне почуття гордині, і ось тільки цими днями дістав приємний доказ мого успіху. Моя друга дочка Августа побувала з матір'ю в школі; приїхавши додому, вона вигукнула: «Любий тату! Які тихі й скромні дівчатка в Ловуді! Зачесане за вуха волосся, довгі фартухи. А полотняні торбинки поверх

суконь — таж вони майже нічим не відрізняються від дітей бідняків! А як вони витріщились на моє й мамине вбрання! Так, наче зроду не бачили шовкової сукні».

— Я цілком схвалюю ваші звичаї, — сказала місіс Рід. — Хай би я навіть об'їздила всю Англію, і то навряд чи знайшла б більш підхожу школу для такої дитини, як Джен Ейр. Основне — суворість, любий містере Броклгерст: я завжди і всюди за суворість.

— Авжеж, пані, суворість — це найперша з християнських засад. У Ловуді ми її дотримуємось в усьому: простий харч, строгий одяг, скромні помешкання, невибагливість і працьовитість — такі звичаї цього дому та його мешканців.

— І ви маєте слухність, сер. Отже, чи можу я сподіватись, що цю дитину буде взято ученицею до Ловуда і виховано відповідно до її становища і здібностей?

— Можете, пані: їй буде надано притулок в цій теплиці вибраних паростків, і я сподіваюсь, що вона буде вдячна за такий високий привілей.

— Тоді я пришлю її якомога швидше, містере Броклгерст, бо, запевняю вас, неймовірно хочу збутись відповідальності, що вже зробилася дуже обтяжлива.

— Авжеж, авжеж, пані! А зараз я з вами попрощаюсь. Я повернуся до Броклгерст-холу за тиждень або й два: вікарій²⁵, мій добрий приятель, не відпустить мене раніше. Але я повідомлю міс Темпл, що до неї має прибути нова дівчинка, щоб не було жодних труднощів з її прийняттям. До побачення.

— Бувайте здорові, містере Броклгерст. Перекажіть від мене вітання місіс і міс Броклгерст, Августі й Теодорі, а також містерові Броутону Броклгерсту.

— З приємністю, пані. А ти, дівчинко, візьми ось цю книжечку під назвою «Супутник дитини». Читай її з молитвою, особливо «Розповідь про страшну й наглу смерть Марти Дж., неслухняної дівчинки, схильної до брехні та ошуканства».

З цими словами містер Броклгерст тицьнув мені в руку тоненьку брошурку в цупкій обкладинці, подзвонив, щоб йому подали екіпаж, і поїхав.

Місіс Рід і я лишились удвох. Кілька хвилин збігло в мовчанці: вона шила, я спостерігала. Місіс Рід було тоді років тридцять шість — тридцять сім; це була кремезна жінка, з широкими плечима й сильними руками, невисока й повна, однак не надто гладка; вона мала широке лице з міцною й важкою нижньою щелепою, низьке чоло, масивне випнуте підборіддя та доволі правильні рот і ніс; під світлими бровами поблискували очі, що не світилися жалоцями; шкіру вона мала смагляву й матову, а волосся майже ляне. Була вона дужа й на здоров'я не нарікала — хвороба й близько не підступалась до неї. Вона вправно й розумно порядкувала в Ґейтсхеді, цупко тримаючи в руках домашнє господарство й орендарів, тільки діти часом нехтували її владою й сміялися з неї. Одягалась вона добре і зі смаком добирала вбрання.

Сидячи на стільчику за кілька кроків од її крісла, я розглядала її постать та риси обличчя. В руці я тримала трактат, де йшлося про наглу смерть брехухи — оповідь, що на неї було звернено мою увагу, мала служити мені пересторогою. Сцена, що оце відбулася, наклеп, зведений на мене перед містером Броклгерстом, весь зміст їхньої розмови — все це було свіжою кривавою раною, що ятрилась у моїй душі. Кожне їхнє слово болісно відлунювало в моїм серці, і в мені кипіли образа й обурення.

Місіс Рід підвела голову від шитва, її очі зустрілися з моїми, і тієї ж миті пальці зупинили свої спритні рухи.

— Іди звідси, повертайся в дитячу кімнату, — наказала вона.

Може, мій погляд чи щось інше видалось їй образливим, бо вона проказала ці слова з сильним, хоча й стримуваним роздратуванням. Я встала, рушила до дверей і, враз повернувши назад, попрямувала через усю кімнату до вікна, а відтак підступилася до неї.

Я мусила говорити: мене безжально придавнено, і я повинна була повстати. Але як?

Яка ж у мене сила, щоб відповісти на удар моему супротивникові? Я збрала всю свою снагу й кинула їй таку фразу:

— Я не облудна! Якби я була облудна, то сказала б, що люблю вас, але я, навпаки, кажу, що ви мені осоружні більше од усіх на світі, крім Джона Ріда. А оцю книжку про брехуху можете подарувати своїй Джорджіані — то вона бреше, а не я!

Руки місіс Рід все ще нерухомо лежали на шитві, вона й далі не зводила з мене крижаного погляду.

— Що ти ще хочеш сказати? — спитала вона, ніби звертаючись до дорослого супротивника, а не до дитини.

Отой її погляд, отой голос розворушили всю мою неприязнь до неї. Тремтячи з голови до ніг, поійнята непогамовним хвилюванням, я вела далі:

Як я смію, місіс Рід? Що й

— Я рада, що ви мені не рідна тітка. І я вас довіку не назву більше тіткою. Я ніколи не приїду до вас у гості, коли виросту, а коли хто питає мене, чи я вас любила та як ви поводитися зі мною, то я відповім, що мені гидко згадувати про вас і що ви ставились до мене несправедливо і жорстоко.

— Як ти смієш таке говорити, Джен Ейр?

— Як я смію, місіс Рід? Ще й питаєте! Смію, бо це правда. Гадаєте, я черства, запекла і можу жити без любові та ласки? Ні, я не можу так жити, — вам же бракує жалощів. Я не забуду, як ви тоді штовхнули мене, брутально, з усієї сили штовхнули в червону кімнату й замкнули двері на ключ, довіку не забуду! Адже я тоді була на смерть перелякана

й кричала, задихаючись від плачу: «Згляньтеся! Згляньтеся на мене, тітонько Рід!» Ви покарали мене за те, що ваш поганий син ні за що мене вдарив і звалив з ніг. Хоч би хто мене спитав, я кожному розповім, як усе було. Люди мають вас за добру жінку, але ви лиха, у вас жорстоке серце. Сама ви брехуха!

Ще не встигла я скінчити, як душу мою почало сповнювати дивне, ще не відоме мені почуття свободи й радощів. Неначе порвалися невидимі пута і я несподівано вирвалася на волю. Те почуття постало не без причини: місіс Рід виглядала наляканою, шитво сповзло з її колін додолу, вона зняла руки догори, захитавшись туди й сюди, обличчя їй скривилося, здавалося, вона от-от заплаче.

— Ти помиляєшся, Джен... Та що це з тобою? Чом ти так несамовито трусишся? Може, вип'єш води?

— Ні, місіс Рід.

— Може, тобі ще чого треба, Джен? Повір моєму слову, я бажаю бути твоїм другом.

— Хто б говорив! Ви сказали містерові Броклгерсту, що я лиха й брехлива, а я всім у Ловуді розкажу, яка ви насправді і що мені вчинили.

— Джен, ти нічого не тямиш у цих речах: дитячі вади треба виправляти.

— Я не брехуха! — дико закричала я.

— Яка ти справді шалена, Джен. А зараз іди назад до дитячої кімнати, люба моя, полеж трохи...

— Я вам не люба і не збираюсь лягати. Відвозьте мене швидше до школи, місіс Рід, мені далі несила у вас жити.

— Мені треба й справді скоріше відвезти її до школи, — промимрила місіс Рід і, зібравши своє шитво, квапливо вийшла з кімнати.

Я лишилась сама — переможцем на бойовищі. Це була моя найзапекліша битва і перша здобута мною перемога; хвилинку я стояла на килимку, де недавно стояв містер Броклгерст, і тішилась самотністю переможця. Спочатку я усміхалася сама до себе і почувала незвичне піднесення, але моя зловтіха згасла так само хутко, як і стихло несамовите калатання серця. Дитина не може боротися зі старшими, як боролась я, не може дати волю лютим почуттям, як я дала волю своїм, не відчувши потім докорів сумління, не схаменувшись. Степ,

охоплений бурхливим, всежерущим полум'ям, міг би правити за образ моєї душі, коли я кидала місіс Рід звинувачення й погрози; той самий степ, чорний, випалений по тому, як полум'я вже згасло, міг би уособлювати мій подальший душевний стан, коли, поміркуювши півгодини на самоті, я збагнула шаленство моєї поведінки і як тяжко бути ненависною для когось і ненавидіти.

Вперше в житті я скуштувала помсти: коли я нею впивалася, вона здавалася мені запашним трунком, але металевий, їдкий присмак, що лишився після неї, нагадував отруту. Я б охоче пішла оце зараз і попросила пробачення у місіс Рід, однак знала почасти з досвіду, а почасти й підсвідомо, що вона відштовхнула б мене з подвійною зневагою і в мені знов розворушилися б бунтівні поривання.

Я б радше віддалася чомусь іншому, а не гірким докорам, охочіше пошукала б поживи для іншого, не такого недоброго почуття, як сліпе обурення. Я дістала з полиці книжку — арабські казки, сіла на стільчик і спробувала читати. Та неспроможна була нічого збагнути: між мною й сторінкою, якою я зазвичай зачаровувалась, пропливали мої думки. Тоді я розчинила засклені двері в парк. Кущі були нерухомі; стояв лютий мороз без сонця і без вітру. Я накрила голову й плечі сукнею і пішла у найдальшу частину парку, однак мене не тішили ні мовчазні дерева, ні ялинові шишки, що падали на землю, ні пам'ятка осені — червонувато-брунатне листя, що його вітер позмітав у купки, тепер skutі морозом. Я оперлась на ворота й задивилась на порожню луку, де стирчала обципана пожовкла трава і де вже не паслися вівці. День випав дуже похмурий, тьмяне небо заволокли важкі снігові хмари; одна по одній спадали додолу лапаті сніжинки, вони не танули на мерзлій стежці та вкритій інеєм траві. А я, нещасна дитина, стояла й безперестану шепотіла сама до себе: «Що мені робити? Що мені робити?»

Враз почувся дзвінкий голос:

— Міс Джен, де ви? Ходіть-но снідати!

То була Бессі, я одразу її пізнала, але навіть не поворухнулась; її легкі кроки почулися на стежці.

— Ох і неслухняна ж дитина! — почала вона. — Чого ви не йдете, коли вас гукають?

Присутність Бессі після думок, що снувалися в моїй голові, була мені приємна, хоч вона, як завжди, сварила мене. Але після мого двобою з місіс Рід та перемоги над нею я не дуже зважала на скороминущу злість моєї няні, і мені захотілось зігрітися в теплі її юного добросердя. Тож я обняла її за шию й сказала:

— Годі, Бессі! Не лайте мене!

Я вперше піддалася такому щирому й сміливому пориву, і це її зворушило.

— Кумедна ви дитина, міс Джен, — сказала вона, глянувши на мене згори вниз, — дивне відлюдкувате дитя. То вас віддають до школи?

Я кивнула головою.

— І ви не жалкуватимете, що покинули бідну Бессі?

— А що Бессі до мене? Вона завжди на мене гримає.

— Бо ви чудна, залякана, соромлива дитина. Треба бути смілішою.

— Еге ж! Щоб мене кривдили ще більше?

— Дурниці! А що до вас ставляться негаразд — то це так. Моя мати, яка приїжджала до мене в гості минулого тижня, сказала, що не хотіла б, щоб якесь з її дітей опинилось на вашому місці. А зараз ходімо в будинок: у мене є для вас гарна новина.

— Щось мені не віриться, Бессі.

— Що у вас на думці, дитино моя? Ви так сумно дивитесь на мене. Так-от, сьогодні по обіді пані з дівчатами й мастером Джоном їдуть у гості пити чай, а ми поп'ємо чаю вдвох. Я попрошу кухарку спекти для вас пиріжка, а ви мені потім допоможете перебрати ваші речі в шухлядах; адже мені скоро доведеться збирати вас у дорогу. Пані хоче вирядити вас із Гейтсхеда за день або два. Ви самі виберете для себе які захочете іграшки.

— Бессі, пообіцяйте не сварити мене, поки я ще тут.

— Гаразд, не буду. Тільки ж ви будьте хорошою дівчиною, а мене не бійтесь. І не здригайтесь так при кожному гострому слові — це дуже дратує.

— Ні, більше не боятимусь вас, Бессі, я до вас звикла. Незабаром мені доведеться боятися інших людей.

— Якщо ви боятиметесь, то вас не любитимуть.

— Як і ви, Бессі?

— А то я вас не люблю, міс! Здається, я люблю вас більше, ніж будь-кого в цім домі.

— Однак ви цього не показуєте.

— Ох ви ж мала хитруха! Щось ви заговорили по-новому. Чого це ви сьогодні така смілива й завзята?

— Таж я скоро вас покину, та й зрештою... — Я мало не розповіла їй, яка розмова відбулася між мною й місіс Рід, та, поміркувавши, вирішила змовчати.

— Отже, ви раді мене покинути?

— Зовсім ні, Бессі! Справді, ні. Оце зараз мені навіть дуже прикро.

— «Оце зараз!»! Та ще «навіть дуже»! Як просто моя маленька леді говорить це. Певно, якби «оце зараз» я попросила вас поцілувати мене — ви б відмовились, сказали б, що вам «навіть дуже» не хочеться.

— Я вас поцілую, та ще й від щирої душі. Нахиліть-но вашу голову.

Бессі нахилилася, ми обнялися, і, втішена, я пішла за нею в будинок. Той полудень минув у мирі й злагоді, а ввечері Бессі оповідала мені найцікавіші свої казки й співала найкращих пісень. Навіть в моєму житті інколи проглядало сонце.

РОЗДІЛ V

В досвіта дев'ятнадцятого січня, щойно вибило п'яту годину, Бессі увійшла зі свічкою в мою кімнатку й застала мене на ногах і майже вдягнуною. Я схопилася за півгодини до її приходу, вмилася й одяглась при світлі призахідного щербатого місяця, що його сяйво тихо лилося крізь вузьке віконце біля мого ліжка. Того дня я мала вирушити з Гейтсхеда диліжансом²⁶, що проїжджав повз ворота маєтку о шостій годині ранку. Досі встала тільки Бессі; вона розпалила камін у дитячій кімнаті і заходилась готувати мені сніданок. Мало хто з дітей може їсти, хвилюючись перед дорогою, я так само не могла. Бессі надаремне просила мене попити молока з хлібом. Побачивши, що їй мене не вмовити, вона загорнула в папір трохи печива й поклала мені в валізку; потім допомогла мені надягти пальто і капор, сама запнулася хусткою, і ми вийшли з дитячої кімнати. Коли ми проходили повз спальню місіс Рід, Бессі запитала:

— Може, зайдете попрощаєтесь з пані?

— Ні, Бессі. Учора, коли ви пішли вечеряти, вона заглянула до мене в кімнатку й сказала, щоб я вранці не турбувала ні її, ні моїх двоюрідних сестер і брата. Вона просила мене не забувати, що весь час була моїм найкращим другом, тож щоб я говорила про неї тільки добре і була їй вдячна.

— А ви їй що відповіли, міс?

— Нічого; я натягла ковдру на голову й відвернулась до стіни.

— Ви вчинили негаразд, міс Джен.

— Саме гаразд, Бессі! Ваша пані ніколи не була мені другом — то був мій лютий ворог.

— Ой, не говоріть такого, міс Джен!

— Прощай, Гейтсхеде! — вигукнула я, коли ми вийшли з передпокою через парадні двері.

Місяць уже сів, надворі було зовсім поночі; Бессі несла перед себе ліхтар, його світло вихоплювало з темряви східці й посипану жорствою дорогу, мокру після раптової відлиги. Стояв вогкий і холодний зимовий досвіток, і, поки ми поспішали під'їзною алеєю, зуби в мене дрібно цокотіли. В хижці воротаря світилося; коли ми ввійшли досередини, воротарева жінка саме розпалювала камін; моя валіза, обв'язана мотузками, яку принесли сюди ще звечора, стояла біля дверей. До шостої години лишалось іще кілька хвилин, і щойно її вибило, як далеке торохтіння коліс сповістило про наближення диліжанса. Я підійшла до дверей і побачила, як у мороці швидко наближаються його ліхтарі.

— Вона їде сама? — спитала воротарева жінка.

— Так.

— А далеко?

— За п'ятдесят миль.

— Не близький світ! Як це місіс Рід не боїться пускати її в таку далеку дорогу саму?

Запряжений четвернею диліжанс, із повним пасажирів імперіалом²⁷, підкотив до воріт, кондуктор і кучер голосно нас квапили, мою валізу внесли в диліжанс, мене відірвали від Бессі, яку я палко цілувала, обхопивши за шию.

— Глядіть же, добре мені її пильнуйте! — гукнула вона кондукторові, який підняв мене, щоб підсадити в диліжанс.

— Гаразд, гаразд, — одказав той, дверці зачинились, чийсь голос гукнув: «Поїхали», — і ми рушили в дорогу.

Отак я розлучилася з Бессі та Гейтсхедом, подалася в невідомий і, як я тоді гадала, далекий і таємничий світ.

З цієї подорожі я пам'ятаю небагато, тільки пригадую, мені здалось, що день був неприродно довгий і що ми проїхали кількасот миль. Ми поминули кілька міст, в одному, дуже великому, диліжанс зупинився, коней було випряжено, і пасажири висіли пообідати. Кондуктор завів мене в готель і хотів нагодувати обідом, але мені зовсім не хотілося їсти, і він залишив мене саму у величезній кімнаті, в обох кінцях там горіло по каміну, зі стелі звисала люстра, а високо вздовж одної стіни тяглись червоні хори, де було повно музичних інструментів. Я довго ходила по кімнаті, почувуючись дуже непевно, боячись, що зараз хтось зайде й викраде мене: у викрадачів дітей я вірила — вони часто фігурували у вечірніх розповідях Бессі. Та врешті кондуктор повернувся, мене знов посадили в диліжанс. Потім мій захисник вмовився на своєму сидінні, засурмив у ріжок, і ми покотили брукованою вулицею міста Л... .

Настав полудень, сирий і імлистий; а коли він потроху перейшов у сутінки, я стала почувати, що ми вже таки далеченько від'їхали від Гейтсхеда; на шляху перестали траплятися міста, змінився і краєвид; на обрії здіймались високі сірі пагорби, а коли сутінки погустішали, ми спустилися в порослу темним лісом долину, і довго ще потому, як усе довкола вкрила ніч, я чула, як серед дерев завиває буйний вітер. Заколисана його піснею, я врешті задрімала, та спала я недовго: раптове припинення руху збудило мене; дверцята диліжанса були розчинені, біля них стояла жінка, схожа на служницю; я бачила її лице й убрання при світлі ліхтарів.

— Чи є тут дівчинка на ім'я Джен Ейр? — спитала вона.

— Так, — відповіла я.

Мене зсадили додолу, винесли мою валізу, й диліжанс одразу ж покотив далі.

Від тривалого сидіння у мене затерпли ноги, я була геть одурманена шумом і цілоденною тряскою в диліжансі. Прочумавшись, я розгледілася навколо. Скрізь тільки дощ, вітер, темрява, і все ж я невиразно побачила перед собою стіну, а в ній — відхилені двері,

в оці двері я й зайшла за моєю новою поводитаркою, яка їх за собою причинила й замкнула ключем. Потім я побачила будинок чи кілька будинків: будівля широко розкинулася переді мною, вона мала багато вікон, деякі з них світилися; ми йшли до неї широкою, посипаною жорствою дорогою, тьопуючи по калюжах. Служниця розчинила двері, ми пройшли коридором до якоїсь кімнати, де вона залишила мене саму.

Якийсь час я стояла й гріла заляклі пальці біля вогню, а тоді розглянулася довкола; свічки не було, але хистке світло від каміна осявало обклеєні шпалерами стіни, килим, завіси, лискучі меблі з червоного дерева — то була вітальня, хоч і не така простора й розкішна, як у Гейтсхеді, однак досить затишна. Я ламала собі голову, що ж то зображає картина на стіні, аж ось двері розчинилися і ввійшла якась людина зі свічкою в руці, а за нею друга.

Першою йшла висока жінка, чорнява, чорноока, з блідим і широким чолом, закутана в хустку; її обличчя було суворе, постава пряма.

— Дитина ще надто мала, щоб її присилати саму, — мовила вона, ставлячи свічку на стіл; вона уважно розглядала мене якусь хвилю, а тоді додала: — Краще вкласти її спати відразу, вона он яка стомлена. Ти втомилася? — спитала вона, поклавши мені руку на плече.

— Трішки, міс.

— І напевно голодна. Дайте їй повечеряти перед тим, як вона піде спати, міс Міллер. Це тебе вперше батьки посилають до школи, дитинко?

Я пояснила їй, що в мене немає батьків. Вона запитала, як давно вони вмерли, потім — скільки мені років, як мене звуть та чи вмю я читати, писати й хоч трохи шити; потім, пестливо торкнувшись моєї щоки вказівним пальцем, висловила надію, що я буду слухняною дитиною, й відпустила мене з міс Міллер.

Жінці, що лишилася у вітальні, було близько тридцяти років; моя поводитарка здавалась на кілька літ молодшою. Перша вразила мене своїм голосом, виглядом та манерами. Міс Міллер була простіша, з рум'яним, хоч і заклопотаним лицем; вона моторно ходила й рухалась, як ото людина, в якої завжди повно роботи. Я подумала, що це, мабуть, молодша вчителька, і згодом я дізналася, що так воно й було насправді. Слідом за нею я минала кімнату за кімнатою,

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ